

DANNE NORDLING:

Inför avtalsförhandlingarna

Det finns två tänkbara alternativ för den kommande lönerörelsen, skriver pol mag Danne Nordling. Antingen för man fram krav på stora löneökningar, som man tror att det finns utrymme för, och därmed bäddar man bl a för fortsatt inflation. Eller nöjer man sig med vad omläggningen av pensionsavgiften plus löneglidningarna ger, och detta blir i verkligheten en betydande höjning av löner och förmåner. Han redovisar i sin artikel bakgrunden för dessa alternativ. Han döljer inte, att det finns andra än rationella argument som gör sig gällande i en lönerörelse som den, vilken börjar i höst, kan väntas vara avslutad in på våren nästa år och sannolikt kommer att omfatta en kort tidsperiod.

Det finns en utbredd uppfattning att lönerna för mycket stora grupper av anställda i Sverige bestäms genom avtalsförhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Mot detta kan invändas, att en mera renodlad marknadslönebildning i stort sett skulle ha gett samma resultat. I andra länder med betydligt svagare fackliga organisationer företer lönestrukturen en tämligen likartad bild som den svenska. Till och med i många socialistländer kan lönestrukturen förklaras med hjälp av en marknadslönebildningsteori.

Avtalsförhandlingarna kan kanske i viss mån sägas vara ett slags skådespel. Detta hindrar inte löneförhandlingarna från att ha en avsevärd betydelse för de ekonomiska förhållandena på andra områden. Men något större inflytande över löntagarnas slutliga köpkraft torde förhandlingarna inte ha — i varje fall inte i det långa loppet. De förhandlingar, som i slutet av november börjar mellan SAF och LO, utgör ett gott exempel på utvecklingen mot en betydande reducering av avtalsförhandlingarnas möjligheter.

Den kommande avtalsuppörelsen⁴ någon gång under våren nästa år har en icke oväsentlig inverkan på företagens kostnadsläge och därmed på deras lönsamhet. Industrins lönsamhetsutveckling under 60-talet har, som väl numera är allmänt bekant, inneburit en trendmässig nedgång. En försämrad lönsamhet betyder att företagen arbetar med mindre säkerhetsmarginal. De blir känsligare för oförutsedda påfrestningar. En tillfällig lönsamhetsförbättring kan endast till en mindre

del uppväga de tidigare årens nedgång. Det är nämligen så, att dålig lönsamhet under en längre tid även försämrar företagets soliditet — dvs finansiering med eget kapital. Genom att vinsterna varit små, har företagen tvingats öka sin skuldsättning för att hålla expansionstakten uppe. Denna skuldsättning, som nu uppgår till omkring 70 % av tillgångarna, reduceras inte om något enstaka år skulle innebära en bättre lönsamhet. Företagens stabilitet är försvagad, vilket ställer extra stora krav på statsmakternas stabiliseringspolitik.

Stabiliseringskäl talar alltså för att företagen flera år framöver måste beredas tillfälle att konsolidera sig. Men det är osäkert om detta kommer att beaktas i avtalsförhandlingarna. På företagarsidan är man kanske i hög grad påverkad av hur den kommande utvecklingen kan te sig över en period som motsvarar avtalstiden. På arbetstagsidan lever man måhända mera i nuet. Man låter sig påverkas av den utveckling som ägt rum och som avviker från den prognos man gjorde vid föregående förhandlingstillfälle. Vissa större företags bokslut för 1972 har tex visat påtagliga vinstförbättringar. Dessa har från arbetstagsidan närstående håll tagits till intäkt för att det nu skulle vara möjligt att genomdriva kraftiga löneökningar. Tidigare i år har det to m gjorts gällande, att företagen haft rekordstora vinstökningar under den senaste tiden. En sådan slutsats måste betraktas som förhastad. Dels måste man komma ihåg, att en vinstökning som sådan kan vara förhål-

landevis stor om man räknar i procent utan att lönsamheten nämnvärt påverkas. Dels var 1971 och 1972 två mycket dåliga år ur lönsamhetssynpunkt, vilket helt naturligt innebär att det behövs ganska stora förbättringar för att situationen skall normaliseras.

Det nuvarande läget

Av den statistik som för närvarande finns tillgänglig kan man konstatera, att de större företagens lönsamhet inte förbättrades nämnvärt under 1972. De mindre företagens lönsamhet sjönk — åtminstone inom verkstadsindustrin — avsevärt. För 1973 kan förutses en viss förbättring, som möjligen skulle kunna återställa lönsamhetsnivån till 1969—1970 års värde. Detta anses av arbetsgivarsidan som otillräckligt. Därifrån påpekar man att utvecklingen fortfarande innebär en trendmässig försämring.

Det är ovedersägligt att ökade lönsamhetsförväntningar medför att flera investeringsprojekt kan förverkligas än tidigare. En sådan utveckling är till gagn för sysselsättning och framåtskridande. Låga förväntningar leder däremot till stagnation och bortrationalisering av arbetskraft. Och låg genomsnittlig faktisk lönsamhet innebär också ren olönsamhet för många företag som arbetar vid den nedre marginalen. En längre tids förluster för dem leder oundvikligen till ökad nedläggningstakt med arbetslöshet som följd. Förbättrad lönsamhet kan konstateras vara en förutsättning för bättre samhällsekonomisk ba-

lans, som är ett av den ekonomiska politikens främsta mål.

Större lönsamhet för företagen uppfattas emellertid samtidigt som stridande mot de fördelningspolitiska målen. Man föreställer sig uppenbarligen att företagens ökade vinster i det närmaste ograverade hamnar i kapitalägarnas fickor. Från arbetsgivar-sidan hävdas, att detta är en vrågbild: Företagens vinstökningar har knappast några betydelsefulla inkomstomfördelningseffekter. Dels plöjer företagen ner huvuddelen av vinsterna i rörelsen för att kunna investera och dels är de utdelade vinsterna hårt beskattade både hos företagen och hos aktieägarna. Att företrädare för Arbetsgivareföreningen understrukt behovet av ökad lönsamhet kan därför knappast tillskrivas någon strävan efter att berika kapitalägarna på löntagarnas bekostnad. Sådana motiv brukar emellertid arbetsgivar-sidan pådyvlas i den allmänna debatten. Objektivt sett torde det dock ligga i allas intresse, att företagens lönsamhet ökar.

Avtalsuppgörelsen 1971 bidrog genom sin kostnadsuppdrivande utformning till att förstärka den då begynnande konjunkturedgången med bl a extra arbetslöshet som följd. Dessutom blev resultatet av de visserligen höga nominella förbättringarna inte särskilt lysande. När skatter och prisstegringar tagit sitt, fick en industriarbetare t ex för 1972 t o m vidkännas en viss sänkning av sin köpkraft. Vidare försämrades det svenska näringslivets konkurrenskraft. Sveriges exportföretag tappade marknadsandelar 1971 och framför allt

1972. Exportuppgången i år torde bero på en utpräglad högkonjunktur i våra av-nämländer och inte så mycket på att företagen lyckats återerövra de förlorade marknadsandelarna. Nästa år torde konjunktursituationen i utlandet bli mera dämpad. Då måste det vara ett allmänt intresse att de svenska företagen får en förbättrad konkurrenskraft, så att exportökningstakten blir någorlunda tillfredsställande.

Från stabiliseringspolitisk synpunkt måste företagen klara nästa konjunkturedgång bättre och inte sämre än den förra — förvånansvärt — djupa nedgången. Men avtalsförhandlingarna kan komma att domineras av kortsiktiga intressen i tro att den högkonjunktur som nu har börjat kommer att lösa problemen. Men en snabb lönekostnadsutveckling kommer att leda till en likaledes snabb strukturomvandling av näringslivet. Mot en mycket snabb lönekostnadsökning 1974 kan invändas, att det inte i längden går att slå ut företag — eller delar av företag — i hopp om att de anställda ska få nya arbeten i de mer effektiva företagen. Ätminstone de äldre kommer att drabbas av nedläggningarna och detta särskilt hårt, om lagstiftningen blir sådan att företagen drar sig för att anställa äldre arbetskraft.

Ett allmänt önskemål för en aktiv stabiliseringspolitik torde förutom de sysselsättningsskapande åtgärderna vara, att större uppmärksamhet koncentreras till dämpandet av den starka kostnadsinflation, som kan befaras för 1974. En fortsatt hög prisstegringstakt kan komma att byggas in

i människornas förväntningar. En sådan tillväxning riskerar att medföra regelmässiga kompensationskrav, vilka tenderar att permanenta inflationen på en oacceptabelt hög nivå. Dessutom är det lätt hänt att prisstegringar i fortsättningen blir ännu starkare, om man från löntagarhåll utöver kompensationen också kräver löneökningar i samma höga takt som tidigare. Därför måste det vara viktigt att förhindra de internationella prisstegringarna från att via lönebildningen slå igenom i den svenska prisnivån. Men möjligheterna till återhållsamhet i avtalsförhandlingarna ter sig för närvarande ovissa.

Förutsättningarna

De flesta av avtalen på arbetsmarknaden löper ut i början på nästa år. Den 1 januari gäller för den offentliga sektorn, medan den privata sektorns avtal löper ut under perioden sista januari — sista mars. Endast för de privatanställda tjänstemännen löper under 1974 ett giltigt avtal — det sista året av femårsavtalet från 1969. I viss mån är avtalsfrågan även här öppen genom speciella sk kontrollstationsförhandlingar.

Höstens avtalsförhandlingar kommer att föras under tre delvis helt nya betingelser. Den första är den föreslagna överflyttningen av folkpensionsavgiften på arbetsgivarna i form av en särskild socialförsäkringsavgift. Den andra betingelsen utgörs av en växande insikt hos alla berörda parter om hur det nuvarande skattesystemet verkar. Den tredje delvis nya betingelsen är det ovanligt begränsade ut-

rymmet för *avtalsmässiga* löneökningar.

I alla avtalsrörelser under senare tid har det varit vanligt, att en viss del av det tillgängliga löneökningstrymmet i förväg varit in-tecknat genom politiska beslut. Dessa har gått ut på en höjning av de olika formerna av arbetsgivaravgifter. Härtill kommer den tendens till löneglidning, som varit genomgående under efterkrigstiden. För 1974 är situationen den, att en exceptionellt stor del av löneökningstrymmet redan är in-tecknad innan förhandlingarna påbörjas. Beroende på vilken uppfattning man har om hur detta utrymme skall bestämmas, kan antingen praktiskt taget hela utrymmet anses vara in-tecknat eller också kan det anses vara överskridet. För företagen är idag följande kostnadsökningar beslutade, aviserade eller väntade: Socialförsäkringsavgift 3,3 %, arbetslöshetsförsäkring 0,4 %, sjukförsäkringsavgift 0,6 %, särskild tilläggspension för arbetare 1,2 % samt väntad löneglidning enligt arbetsgivar-sidas bedömning 4,0 %. Summan blir 9,5 % men torde i praktiken bli något lägre beroende på att de indirekta lönekostnaderna beräknas på den kontant utbetalade delen av lönen. Från arbetsgivar-sidan hävdas, att man ytterligare bör ta hänsyn till den höjning av den allmänna arbetsgivaravgiften med 2 procentenheter, som genomfördes vid årsskiftet. I så fall skulle slutsumman bli över 10 %.

Från löntagarorganisationernas sida har det talats om ett utrymme för lönekostnadsökningar på 12—15 %. Dessa siffror bygger på ett resonemang om kommande

mycket kraftiga internationella prisstegringar nästa år. Hur stora dessa blir är för närvarande svårt att uppskatta. Det är emellertid lätt att överskatta kommande prisstegringar på industriella färdigvaror i nuvarande oklara läge. De hittillsvarande prisstegringarna har varit mest spektakulära i fråga om råvaror, vilket betyder ökade kostnader för industrin och exporten. Färdigvarorna kan däremot för 1974 kanske förutses stiga mera måttligt i pris beroende på en något dämpad löneutveckling i de stora industriländerna.

Men även om de internationella prisstegringarna nästa år kommer att bli ansevliga kan det ifrågasättas, om arbetsmarknadens parter eller statsmakterna passivt kan låta dessa bilda utgångspunkt för den svenska lönebildningen. Följden skulle bli en för medborgarna oacceptabelt hög inflationstakt. Sannolikt skulle även den för företagen önskvärda återhämtningen av konkurrenskraft och lönsamhet utebli. En rad företag under genomsnittet med en mera ogynnsam prisutveckling på sina produkter skulle få vidta kraftiga rationaliseringsåtgärder. Hela företag eller delar därav skulle få läggas ned. Strukturomvandlingen skulle inte kunna dämpas tillräckligt. Med största sannolikhet skulle arbetslösheten kvarstå på en alltför hög nivå.

Marginalskatterna

Frågan är om löntagarorganisationerna verkligen kan tillgodose sina medlemmars intressen genom att kräva löneökningar utöver de som redan är sannolika. Avtals-

förhandlingarna hotar att bli föga meningsfulla, eftersom det förhandlingsvägen knappast går att öka köpkraften ytterligare för löntagarna. Skatteomläggningen medförde ju inte en ändring av marginalskatterna, som utgör den fundamentala orsaken till problemen med skattesystemet. Summan av skatte- och prisstegringarna torde medföra att löntagarnas nettobehållning blir mindre ju större den generella löneökningen är. Detta är ett ur alla synpunkter sett orimligt tillstånd, vilket består till dess en kraftig sänkning av marginalskatterna genomförs. Att komma ur denna situation måste vara ett intresse inte minst för löntagarorganisationerna. De kan knappast i längden fullgöra sin viktiga samhällsfunktion om de inte ges möjlighet att reellt förbättra situationen för sina medlemmar.

I det rådande läget har de anställdas organisationer i den privata sektorn agerat med en viss försiktighet inför den kommande avtalsuppgörelsen. Man har inte formulerat några speciella anspråk. Inte minst gäller detta LO. I det avseendet skiljer man sig på ett hoppingivande sätt från de olika löntagarorganisationerna i den offentliga sektorn. Där har man fört fram förhållandevis långtgående krav vid sidan av den förbättring, som omläggningen av folkpensionsavgiften innebär.

Sannolikt torde man inte uppfatta hur sambandet mellan löner, priser och skatter verkar i den aktuella situationen på samma sätt som LO. Faran med detta är att stora löneökningar i den offentliga sektorn kan medföra att även LO ser sig tvingad

att begära lika starka lönepåslag. En sådan lösning vid traditionella handlingsmönster skulle kunna innebära så starka prisstegringar, att medlemmarnas köpkraft efter skatt skulle sjunka. Man kan möjligen hoppas, att organisationerna i den offentliga sektorn snart kommer till insikt om vilka konsekvenser som skulle inträffa om deras krav tillgodosågs.

Två alternativ

Dagens situation kan betecknas som relativt låst. Arbetsgivarna är redan bundna vid kostnadsökningar på åtminstone ca 10 %. Därtill kommer eventuellt ytterligare kostnadsökningar genom kortare arbetstid för vissa skiftarbeten och en eventuell trygghetsöverenskommelse. Någon större låglönesatsning torde SAF inte gå med på. Eftersom den genomsnittliga produktiviteten kan uppskattas till kanske 5 % 1974 måste prisstegringar uppstå. Därtill kommer det direkta genomslaget av höjda importpriser. En sänkning av kostnadsstrycket skulle erfordra en totalt osannolikt generell lönesänkning. Inte heller en generell löneökning torde löntagarna kunna vinna på, så länge skatter och priser tar dessa extra lönehöjningar.

Avtalsförhandlingarna kan komma att utveckla sig efter två olika linjer. Det ena alternativet innebär att löntagarna försöker åstadkomma så stora löneökningar, som en mekanisk beräkning av den genomsnittliga pris- och produktivitetsutvecklingen i den från utländsk konkurrens utsatta sektorn av näringslivet anger som "utrymme". Det skulle innebära, att

man lämnar alla de tidigare nämnda negativa konsekvenserna obeaktade. Ett så till synes irrationellt beteende från löntagargorganisationernas sida kan inte uteslutas. Medlemsopinionerna, underblåsta av en socialistisk propaganda, skulle t ex kunna vara en av orsakerna till ett sådant beteende.

Det andra alternativet innebär, att man skulle nöja sig med de fördelar som omläggningen av pensionsavgiften medför. Dessutom skulle man ju fortfarande få den förväntade löneglidningen. Tillsammans motsvarar dessa två en generell löneökning på 15 % före skatt. Om prisstegringarna fortsätter i nuvarande takt, blir det faktiska resultatet efter skatt för en industriarbetare en inkomstökning på ca 3 %. Detta är ett helt normalt utfall av en avtalsrörelse under de senaste decennierna. Dessutom tillkommer de tidigare nämnda sociala förmånerna i form av arbetslöshetsförsäkring, tandvårdsförsäkring och tilläggspension. Slutresultatet blir då, att löntagarna före skatt torde vara tillförsäkrade en ökning av löner och andra förmåner motsvarande 17 %. Om detta uppseendeväckande goda resultat tränger fram till löntagarnas medvetande, borde en uppgörelse för 1974 vara inom ett inte alltför avlägset räckhåll. Avtalsförhandlingarna kan möjliggöra stabilare priser, lägre arbetslöshet samt påbörjad konsolidering av företagen. Men genom att ingen vet någonting om skattesystemets utformning 1975 är det sannolikt, att avtalsuppgörelsen under alla omständigheter begränsas till att gälla endast ett år.